Vredesspiraal

jaargang 22 / nummer 4 / **november 2026**

Dreiging neemt toe

Nee tegen kernwapens

Veiligheid Anders
Echte veiligheid is voor iedereen

Vredeslogica
Praten met de vijand in plaats van bewapening

Brandbrief Kerk en Vrede
Op de bres voor radicaal andere weerbaarheid

IN DIT NUMMER

Mark Akkerman
3 Kernwapens: een update

Henri ten Brinke
5 Column: Ontmoeting tussen giraf en jakhals

Aart de Groot
6 Een keerpunt naar vrede

Ton Rullmann
8 Een vredesklimaat van onderop

Jo-bar Oranje
10 Netwerkdag veiligheid

Margreet Hogeterp
11 Talen naar Vrede: De boekhandelaar van Gaza

Nikki Apeldoorn
12 Doorbreek de koloniale kernmachtketen

Margreet Hogeterp
14 Veiligheid voor iedereen

Roel Gerritsen
15 Geweldloos opvoeden: Geloven in mediation

Anne Nijssen
16 Jean Améry: Grenzen aan de geest

Greetje Witte-Rang
18 Van vijanddenken naar vredeslogica

Theologische Werkgroep
20 Brandbrief: Voor een andere weerbaarheid

22 Vredesnieuws

23 Agenda

Arnold van der Leer
24 In vrede leven

COLOFON

Vredesspiraal is het kwartaalblad van Kerk en Vrede, de landelijke vereniging van mensen die binnen en buiten de kerken actief zijn voor ontwapening en geweldloosheid.

Redactie
Mark Akkerman, Henri ten Brinke, Héleen Broekema, Rob van Essen, Leen van den Herik, Ton Rullmann, Margreet Hogeterp (hoofdredacteur).

Abonnement
Als u het werk van Kerk en Vrede onderschrijft en wilt steunen, meld u dan aan als lid of donateur. Leden betalen tenminste € 40,- per jaar, inclusief een *abonnement* op *Vredesspiraal* en een aantal keren per jaar een ledenbrief. Een abonnement zonder lidmaatschap kost € 15,- per jaar.
Losse nummers € 3,- excl. porto.

Adres
Kerk en Vrede, t.a.v. Vredesspiraal
Postbus 1528, 3500 BM Utrecht
tel. 030-2316666, secretariaat@kerkenvrede.nl
Redactie: hogeterpg@gmail.com
www.kerkenvrede.nl
facebook.com/kerkenvrede
IBAN: NL14 TRIO 0320 3644 02

Illustraties
©Kerk en Vrede (tenzij anders vermeld)
Cover: Len Munnik

Vormgeving
Circade, Zwolle

Druk
Slimdruk, Leeuwarden

4x per jaar het laatste vredesnieuws ontvangen? Word lid of abonnee!

Kernwapens: een update

Met de nieuwe Wet op de Defensiegereedheid (WODG), waarvan het wetsvoorstel in juni naar de Tweede Kamer is gestuurd, wil het kabinet Defensie meer ruimte geven om te oefenen, infrastructuur aan te leggen en sneller op dreigingen te reageren. Procedures worden vereenvoudigd en de minister krijgt extra bevoegdheden om de krijgsmacht sneller gereed te maken. De gevolgen van een verdergaande militarisering zijn voor veel Nederlanders al geen toekomstmuziek meer. Op verschillende plaatsen in het land ervaren burgers nu al de impact van de groeiende militaire activiteiten.

Mark Akkerman

De afgelopen jaren werden de verouderde Amerikaanse tactische kernwapens op bases in vijf Europese landen – België, Duitsland, Italië, Nederland en Turkije – vervangen door een nieuw type atoombom, dat door middel van een staartstuursysteem veel beter inzetbaar is dan de eerdere vrijevalbommen. Ook op de Britse basis Lakenheath, waar Amerikaanse kernwapens in 2008 verwijderd werden, zouden deze nieuwe bommen gestationeerd zijn.

Afschrikkingsstructuur

De vooruitgeschoven plaatsing van Amerikaanse kernwapens in Europa is Rusland altijd een doorn in het oog geweest. Het land heeft herhaaldelijk geprobeerd de verwijdering ervan inzet te maken van bredere onderhandelingen over ontwapening, maar de Verenigde Staten en de NAVO hebben daar nooit voor open gestaan. In 2023 kondigde Rusland aan zelf ook kernwapens in Belarus te gaan plaatsen. Hoewel details en sluitend bewijs ontbreken, zou dit daarna daadwerkelijk gebeurd zijn. Beide landen houden ook gezamenlijke kernwapenoefeningen.
Zulke stappen van beide kanten dragen bepaald niet bij tot ontspanning en het creëren van vruchtbare grond voor nucleaire ontwapening in Europa. Begin juni lekte bovendien uit dat er binnen de NAVO discussies gestart zijn over de uitbreiding van het Amerikaanse kernwapenarsenaal in Europa. Het gaat vooral om plaatsing van kernwapens en/of voor kernwapengebruik geschikte bommenwerpers in een aantal Oost-Europese landen, met name Polen. Hoewel er een binnenlandse politieke ruzie is losgebarsten over de vraag of Polen daadwerkelijk kernwapens op eigen grondgebied wil, wil het land in ieder geval een rol gaan spelen in de nucleaire 'afschrikkingsstructuur' van de NAVO.

Franse voorstellen

In maart kondigde president Macron een uitbreiding van het Franse kernwapenarsenaal aan, alsmede de start van een dialoog over nauwere nucleaire samenwerking met acht Europese bondgenoten: België, Denemarken, Duitsland, Griekenland, Nederland, Noorwegen, Polen en het Verenigd Koninkrijk; later volgden ook Zweden en Finland. Frankrijk stelde onder meer voor om gezamenlijke nucleaire oefeningen te houden en houdt de mogelijkheid open kernwapens tijdelijk in deze landen te stationeren. Er worden sindsdien besprekingen gehouden, maar nadere details zijn nog niet naar buiten gekomen.
Het Franse initiatief is nadrukkelijk gericht op het versterken van de Europese nucleaire macht, naast de NAVO. Frankrijk sloot vorig jaar al een nieuwe overeenkomst met het Verenigd Koninkrijk over meer samenwerking op kernwapengebied.
Ook in het Verenigd Koninkrijk zelf komt een discussie over meer kernwapensamenwerking met EU-landen op gang. Berichten dat Duitsland zou overwegen een financiële bijdrage te leveren aan de Britse en/of Franse kernwapenprogramma's werden door de Duitse regering ontkend. Ook een door media en politici aangezwengelde discussie over de ontwikkeling van een Scandinavisch kernwapen lijkt vooralsnog niet tot daadwerkelijke stappen te leiden. Het is wel tekenend dat landen die aan westerse kant voorop liepen als het ging om nucleaire ontwapening, zoals Zweden en Finland, met hun toetreden tot de NAVO ook hun beleid op dit vlak drastisch hebben gewijzigd.

Verdragenstelsel ingestort

In de loop van de Koude Oorlog en de periode daarna ontstond een uitgebreid stelsel van verdragen op het gebied van ontwapening en wapenbeheersing, vooral bilateraal tussen de Verenigde Staten en Rusland, of voorheen de Sovjet-Unie. Hoewel deze tekort schoten om echt de weg naar een kernwapenvrije wereld in te slaan, droegen ze in belangrijke mate bij tot het voorkomen van verdere escalatie en het beteugelen van specifieke wapensystemen.

Inmiddels zijn alle belangrijke verdragen tussen Rusland en de Verenigde Staten opgezegd of verlopen, zonder zicht op verlenging of vernieuwing. Dit voorjaar verliep het New START-verdrag, ondanks een Russisch aanbod de afspraak in stand te houden. Er is daarmee geen enkele lopende afspraak meer die het aantal kernwapens begrenst. Voor het eerst sinds lange tijd is er sprake van een stijging van het wereldwijde aantal voor gebruik gereedstaande kernwapens.

Kernwapendoctrines

In een wereld die steeds meer gedomineerd wordt door brute machtspolitiek, ten koste van internationale samenwerking, zijn kernwapens een belangrijk machtsmiddel, dat een grotere rol gaat spelen in buitenlandpolitiek.
Naast de verdere verspreiding van kernwapens, de ontwikkeling van nieuwe en het verdwijnen van verdragen voor ontwapening en wapenbeheersing, zetten kernwapenstaten de mogelijke inzet ervan ook meer centraal in militaire strategieën. Rusland dreigde in het kader van zijn militaire invasie in Oekraïne al meerdere malen met de inzet van kernwapens. De NAVO is al langere tijd bezig de drempel van conventionele naar nucleaire inzet te verlagen en zet met name de laatste jaren stevig in op versterking van nucleaire 'afschrikking'. In officiële verklaringen in april en juni zette het bondgenootschap zich scherp af tegen 'pogingen om nucleaire afschrikking te de-legitimeren' en sprak onverbloemd over het versterken en moderniseren van zijn nucleaire capaciteiten.
Uitermate verontrustend zijn ook de eerste berichten die in september opdoken over een, grotendeels geheime, herziening van de Amerikaanse kernwapenstrategie. Kern hiervan is de uitbreiding van opties voor kernwapengebruik, in het bijzonder de vroege inzet ervan in conventionele conflicten.

Kernwapens in Nederland

Opeenvolgende Nederlandse regeringen hebben altijd netjes in de pas van het NAVO-kernwapenbeleid gelopen, met de plaatsing van Amerikaanse kernwapens op vliegbasis Volkel en de kernwapentaak voor Nederlandse gevechtsvliegtuigen als voortdurende belangrijkste praktische bijdrage. Tegelijkertijd werd bijna ritualistisch het ideaal van een kernwapenvrije wereld beleden, hoewel Nederland zelf weinig actieve stappen om dat te bereiken heeft gezet. De huidige regering kiest nadrukkelijk voor kernwapens: voor versterking van het nucleaire arsenaal van de NAVO, voor deelname aan het Franse kernwapeninitiatief – in het kader van 'een sterkere Europese dimensie van nucleaire afschrikking ter versterking van de NAVO' – én tegen ontwapening. Nederland werkt mee aan een nieuwe kernwapenwedloop, en gooit verplichtingen van het Non-Proliferatieverdrag terzijde. Het is dan ook de vraag wat de zin 'een kernwapenvrije wereld blijft het uiteindelijke doel' in de Defensienota nog voor inhoud heeft. De regering verwacht er zelf overigens ook weinig van, en zegt 'zich ervan bewust te zijn dat de ruimte voor afspraken over wapenbeheersing deze periode zeer beperkt zal zijn'.

Nucleaire arsenalen worden uitgebreid en atoomwapens krijgen een meer centrale plaats in militaire strategieën geven.

Koersverlegging gevraagd

In 2021 werd het internationale kernwapenverbod van de Verenigde Naties van kracht, dat inmiddels is geratificeerd door 75 staten. Het was een belangrijke mijlpaal voor de geïnstitutionaliseerde anti-kernwapenbeweging, die jarenlang voor dit verdrag gelobbyd heeft. De huidige ontwikkelingen laten duidelijk de beperkingen van deze insteek zien. De kernwapenstaten en hun bondgenoten, waaronder Nederland en andere NAVO-lidstaten, verwerpen het verbod en houden zich er in de verste verte niet aan. Ook het Non-Proliferatieverdrag, decennialang een wankele hoeksteen van wapenbeheersing, verliest aan betekenis.
In januari van dit jaar werd de *Doomsday Clock* door de Amerikaanse Bulletin of Atomic Scientists op 85 seconden voor middernacht gezet. Nog nooit was de vernietiging van de wereld door een kernoorlog zo dichtbij als nu, aldus deskundigen. Dit vraagt een koersverlegging van de anti-kernwapenbeweging, door alles op alles te zetten om het, mede door algehele militarisering ingezette, tij van nucleaire bewapening, verspreiding van kernwapens en normaliseren van mogelijke inzet ervan te keren. ◄

Ontmoeting tussen giraf en jakhals

"Mooi hoor, al die verhalen over geweldloosheid, maar vergis je niet. Als je wil dat er naar je geluisterd wordt, als je wil dat mensen zich voor je interesseren, moet je met de vuist op tafel slaan... Kijk maar eens: alle veranderingen zijn met geweld tot stand gekomen." Met deze oneliner introduceert Nathalie Achard de lezer in een van de hoofdstukken van haar boek *Geweldloze communicatie praktisch toepassen*. In een korte training die ik samen met veertien andere leden van *Kerk en Vrede* op twee warme zomeravonden in juli volgde, werden wij vanuit dit boek ingeleid in de praktische toepassing van geweldloze communicatie.

Zo'n training is een oefening in zelfreflectie. Een blik naar binnen op ingesleten patronen, allergieën en valkuilen in hoe wij communiceren. Zoiets is een hele heilzame en vooral leerzame exercitie, die je in ons gepolariseerde tijdsgewricht iedereen zou gunnen. De giraf en de jakhals zijn de leermeesters in leren hoe geweldloos te communiceren. Zij staan symbool voor twee soorten taal.

Verbindend of oordelend

De giraf is het symbool voor de taal die verbindt. Zij spreekt vanuit haar hart, kijkt naar wat er gebeurt, denkt aan zichzelf en aan de ander, geniet van verschillen, luistert naar de ander, hoort het verlangen achter oordelen, reageert rustig, wil helpen, vraagt wat je wilt of wat je kunt, kan stekels verteren in haar mond voordat zij deze doorslikt en heeft ook fysiek een groot hart.
De jakhals is het symbool voor de taal die verwijdert. Hij wil zijn zin hebben, oordeelt, verwijt, geeft de ander de schuld, praat in algemeenheden: 'iedereen', 'niemand', 'altijd', 'nooit' en zegt: "Je moet", vult in, reageert direct en vanuit emotie, houdt van vechten en krachten meten, leeft in groepen en zoekt medestanders.

(On)mogelijke communicatie

Een eerlijke blik naar binnen laat zien dat wij allemaal beide soorten taal hanteren. Onbewust en ongewild of doelbewust en gewild. Fundamenteel voor geweldloze communicatie is het zoeken van verbinding met gesprekspartners waarmee je van mening verschilt en die je soms het bloed onder de nagels vandaan kunnen halen.
Om dan toch in verbinding te blijven, zo blijkt uit ervaringen van de deelnemers aan de training, is geen sinecure. Soms kan communicatie zo door een ondergrens zakken dat zoiets domweg onmogelijk lijkt. De giraf en de jakhals helpen je dan om wat onmogelijk lijkt toch mogelijk te maken.

Innerlijk gesprek

De giraf in jou blijft geduldig luisteren. Hij zoekt empathisch naar wat die ander nodig heeft en houdt zijn emoties beheerst onder controle. Hij vraagt zich voortdurend af hoe jij in verbinding kunt blijven met die ander. De jakhals in jou vraagt zich af wat er mis is gegaan en welk aandeel jij daarin hebt. Hij stelt zichzelf de vraag of jij wel voldoende rekening hebt gehouden met die ander die zo volkomen anders is dan jij. Of jij niet in de valkuil bent gestapt van een vanzelfsprekend eigen gelijk. Dit innerlijke gesprek tussen de giraf en de jakhals geeft jou de sleutel in handen om geweldloos te communiceren. Geweldloze communicatie is communicatie vanuit je hart.

Henri ten Brinke

Een keerpunt naar vrede

Het is ruim vier en een half jaar geleden dat Rusland op 24 februari 2022 Oekraïne binnenviel. De oorlog heeft grote gevolgen gehad voor de Europese veiligheidspolitiek en heeft geleid tot een forse verhoging van de defensie-uitgaven binnen de NAVO. Ook heeft de oorlog aan beide zijden zeer veel slachtoffers geëist en grote verwoestingen aangericht. Drie dagen na de inval sprak de toenmalige Duitse bondskanselier Olaf Scholz van een *'Zeitenwende'*: een historisch keerpunt dat volgens hem versterking van de militaire macht noodzakelijk maakte. De eerdere politiek van toenadering tussen Oost en West lijkt daarmee weinig te hebben opgeleverd.

Aart de Groot
Drewermann-kenner

In 2023 verschijnt het boek van Eugen Drewermann: *Nur durch Friede bewahren wir uns selber. Die Bergpredigt als Zeitenwende*, waarin Drewermann een heel ander geluid laat horen dan Scholz. De *Zeitenwende* die Drewermann voor ogen staat, heeft een totaal ander karakter. Het is het *keerpunt* dat Jezus van Nazaret in zijn boodschap van de Bergrede laat horen: *kies in plaats van een bestaan in angst en geweld voor een leven in liefde en vrede*. Deze aanduiding van een nieuw tijdperk is in de ondertitel van de Nederlandse vertaling niet opgenomen, maar in het boek zelf wel terug te vinden.

Jezus versus Kerk

Eugen Drewermann is geboren op 20 juni 1940, aan het begin van de Tweede Wereldoorlog, in het mijnwerkersdorp Bergkamen bij Dortmund. In 1944 wordt dit dorp bij een hevig bombardement zwaar getroffen en voor driekwart verwoest. De kleine Eugen ziet in de schuilkelder de panische reacties van ouders en kinderen. Het maakt een onuitwisbare indruk op hem. Deze beangstigende ervaring en zijn tien jaar latere kennismaking met de biografie van Albert Schweitzer *Aus meinen Leben und Denken* (het proces van zijn geestelijke ontwikkeling) hebben bij Drewermann tot het pacifisme geleid. De stemming in de Bondsdag in 1956 over de heroprichting van een Duits leger is voor Drewermann een onbegrijpelijke zaak. Hoe kan de Katholieke Kerk vóór deze invoering zijn, terwijl Jezus zich juist tegen het geweld heeft uitgesproken? Dit vraagstuk van oorlog en vrede zal Drewermann, theoloog en pacifist, ook na zijn wijding als priester in 1966, bezig blijven houden.

Spreekverbod

Kort na zijn zilveren jubileum in 1991 wordt Drewermann een spreekverbod opgelegd, voornamelijk vanwege zijn dieptepsychologische lezing van de Bijbelboeken. Begin 1992 volgt zijn schorsing als priester. Als vrij mens zet hij zijn werk als spreker en schrijver voort, ook ten aanzien van oorlog en vrede. Zo verschijnt in 2002 de uitgave: *Krieg ist Krankheit, keine Lösung. Eine neue Basis für den Frieden* (Verlag Herder). Het beschrijft een indrukwekkend en leerzaam gesprek van Jürgen Hoeren met Eugen Drewermann. Meer dan twintig vragen en onderwerpen legt Hoeren aan Drewermann voor. Ik noem er vijf: 'Pacifisme – een utopie?', 'Israël en de Palestijnen', 'De Bergrede is leefbaar', 'Psychotherapie en geweld' en 'Manifest tegen de dienstplicht'.

Alleen door vrede

Wat heeft dit boek *Alleen door vrede* de lezer van *Kerk en Vrede* en andere belangstellenden te bieden? De Nederlandse vertaling heeft als ondertiteling: *Vredeseducatie aan de hand van de Bergrede*. Hierin is Eugen Drewermann onze leermeester die ons inzicht geeft in de betekenis van de zaligsprekingen (Mat. 5:3-10) en daarmee ook de boodschap van Jezus van Nazaret duidelijk maakt.

Omkeer in denken

In het voorwoord: *De actuele opdracht – over het zelfverraad van het christendom of: Het probleem en wat eraan voorafging*, zegt Eugen Drewermann, met de bekende woorden van Mahatma Gandhi: 'Er bestaat geen weg naar de vrede. De vrede zelf is de weg.' Maar wat kunnen de woorden van Jezus in de Bergrede bijdragen aan het oplossen van het vraagstuk van oorlog en geweld? Dat wordt alleen duidelijk voor mensen die ten zeerste verontrust zijn over het vreselijk woeden van oorlogen in heel de menselijke geschiedenis. Zij zullen de Bergrede kunnen zien als het geestelijk medicijn van het

menselijk bestaan: een verlossing van de diepingrijpende en zeer noodlottige gevolgen van angst en geweld. De Bergrede is geen catalogus van morele aanwijzingen, maar zij wijst naar verandering van ons gedrag: van angst naar vertrouwen, van geweld naar goedheid, van agressie naar acceptatie en van veroordelen naar begrijpen. Dit is de 'omkeer in het denken', waartoe Jezus opriep met zijn aankondiging van de komst van Gods koninkrijk. Ten diepste moet je daarom deze boodschap van Jezus van Nazaret niet ethisch en eschatologisch opvatten, maar existentieel en therapeutisch verstaan.

Angst als oorzaak

De titel van het eerste hoofdstuk luidt: 'Niet zoals de wereld geef ik jullie mijn vrede' (Joh. 14:27) ofwel: weg uit de vicieuze cirkel van de angst. Daarin komen twee onderwerpen aan de orde: Ten eerste: waarom oorlog? Ten tweede: over het einde van de waanzin of: 'keer de andere wang toe' (Mat. 5:19). Het thema angst komt in het werk van Eugen Drewermann dikwijls aan de orde. Dat begint al in zijn *Studie Strukturen des Bösen* (1978) van Genesis 2-11. Ook in *Alleen door vrede* komt het begrip angst uitvoerig aan bod.
Angst is een natuurlijk gegeven bij dier en mens. Bij dieren keert de rust weer terug zodra het gevaar is geweken. Maar bij ons mensen wordt door ons planmatig bewustzijn naar de oorzaken gezocht om die uit te schakelen door zelf angst te verspreiden. We denken dat afschrikking ons veiligheid biedt. Maar de werkelijkheid is dat de afschrikking nog meer spanningen oproept, totdat er als vanzelf een oorlog uitbreekt met alle gevolgen van dien.
Maar dat brengt in plaats van veiligheid slechts dood en verderf en dat maakt de situatie alleen maar gevaarlijker. Zo is dat in de geschiedenis altijd geweest. Als men zich dat werkelijk bewust wordt, dan is de weg die Jezus van Nazareth ons wijst, de enige uitweg in deze problematiek van 'oorlog en vrede'.

Weidse blik

Wat mij telkens weer opvalt bij het lezen van Drewermanns beschouwingen, zijn de talloze onderbouwingen van zijn inzichten. Dat opent voor de lezer een weidse blik op de problematiek van oorlog en vrede. Met een gedegen aanpak en soms 'ellenlange' zinnen beschrijft Drewermann zijn onderwerpen. Dat vraagt aandacht en geduld om zijn gedachtegang te volgen en zijn uitleg van de bijbelse teksten op het gebied van oorlog en vrede te begrijpen. Daarbij citeert hij ook andere schrijvers, zoals: Siegfried Lenz: *Der Überlaufer*, Erich Maria Remarque: *Im Westen nichts Neues* en Timothy Findley: *Der Krieg und die Kröte*. Verder noemt Drewermann de achtergronden van de ontstane oorlogen (zoals de inval van Rusland in Oekraïne) en de onvoorstelbare financiële kosten van de oorlogsvoering.
Het werk van Eugen Drewermann heeft door de jaren heen mijn leven een nieuw perspectief en vaste grond gegeven. En het is de dieptepsychologische benadering van de teksten uit de evangeliën en de andere geschriften van het Nieuwe Testament, die de boodschap van Jezus van Nazareth, in 'Beelden van verlossing' (Marcus) en in 'Beelden van een nieuwe wereld' (Johannes) voor mij dichterbij hebben gebracht. ◄

Alleen door vrede. Vredeseducatie aan de hand van de Bergrede. Vertaling: Bert L. van der Woude. Uitgeverij Van Warven, Kampen, 2024, 400 p., € 24,95.

Meer weten?

Kijk voor meer informatie over Eugen Drewermann op drewermann.nl.

Een vredesklimaat van onderop

In oktober 1966 hield Ben ter Veer, de latere voorzitter van het Interkerkelijk Vredesberaad (IKV), een rede voor de internationale Pax Christi beweging in Bergamo (Italië). Deze toespraak met de titel 'Hoe schept men een vredesklimaat' kreeg grote bekendheid. Wat kan de vredesbeweging nu leren van Ter Veers lessen van toen?

Ton Rullmann

De toespraak werd een blauwdruk voor het IKV, opgericht in 1966, dat groeide tot een beweging met honderden plaatselijke kernen. IKV was (mede-)organisator van de grote demonstraties tegen kernwapens in 1981 en 1983. Ter Veers achtergrond als sociaal-psycholoog klinkt duidelijk door in zijn rede. Kenmerkend is dat hij niet pleit voor grote acties, maar begint bij de vraag hoe mensen meer ontvankelijk gemaakt kunnen worden voor de boodschap van de vredesbeweging. Geheel in lijn hiermee nam hij in 1967 het initiatief voor de jaarlijkse Vredesweek.

Taken vredesbeweging

Ter Veer gaat uit van het idee dat de politiek pas handelt als maatschappelijke opvattingen en gedragingen mede door de vredesbeweging veranderd zijn. Dat vraagt om een langetermijnperspectief. De vredesbeweging is allereerst een educatieve beweging. "Zij moet primair de ogen openen voor nieuwe werkelijkheden en nieuwe mogelijkheden. Zij schept een vredesklimaat onder bevolking en politici en overreedt de laatsten om daarvan gebruik te maken. Een vredesbeweging dient te anticiperen op dat wat binnen tien of twintig jaar wenselijk is en gerealiseerd moet zijn".

Ben ter Veer.

Volgens Ter Veer moet de vredesbeweging de historische trends herkennen en inhaken op wat kansen biedt voor een vreedzamere wereldordening. Hij sprak op een moment dat de sfeer positiever werd: het besef brak door dat de nucleaire wapenwedloop zo niet door kon gaan, en de mogelijkheid van oostwest-coëxistentie kwam in beeld. De huidige situatie lijkt een stuk somberder. Diplomatie verliest het van denken in brute macht, burgers laten zich gijzelen door oorlogsretoriek. De politiek is in zichzelf vastgedraaid en heeft geen oplossingen meer.

Stop de oorlog

In 1983 betoogden een half miljoen mensen voor eenzijdige kernontwapening. Dat is nu nauwelijks voor te stellen. De demonstranten toen kozen niet voor angst, maar voor een hoopvolle weg. De oorlogen in Oekraïne en Iran tonen hoe monstrueus de huidige terugkeer naar imperialistische politiek is. #Stopdeoorlog kan een ankerpunt zijn, een basis waarop mensen zich verenigen. Misschien weten we niet precies hoe, maar dit is de positieve keuze in plaats van angst. Vredesklimaat betekent een klimaat waarin het geloof wordt afgebroken dat oorlog een oplossing of zelfs een noodzakelijkheid is.

Ja, wreedheid zit in de mens, zoals Alicja Gescinska in haar Abel Herzberg-lezing betoogde. Maar eerder dan een reden om te vertrouwen op wapens, is het een aansporing om het goede dat óók in de mens zit te laten werken. De optimistische jaren zestig en zeventig liggen ver achter ons. We zijn *sadder and wiser* en worden geconfronteerd met de macht van grote systemen. Maar we kunnen ons niet laten leiden door passiviteit, angst en wantrouwen. Een vredesklimaat scheppen betekent vóór alles vertrouwen terugbrengen.

Van onderaf

Misschien is het nodig om ons werkelijk te concentreren op beweging 'van onderaf'. Vredespraktijken in wijk en stad. Vreedzaam samenleven. Het geweld in de samenleving beteugelen. Ik zie een verband met de beweging van de *commons*: burgers die zelf hun omgeving organiseren, coöperaties opzetten en maatschappelijke taken op zich

In 1983 betoogden een half miljoen mensen voor eenzijdige kernontwapening.

nemen. Dit is een trend die nog grotendeels onder het oppervlak blijft, maar die belangrijk zal blijken voor de grote maatschappelijke transities waar we voor staan.
Op vredesgebied zie ik iets dergelijks. Van initiatieven voor buurtbemiddeling tot burgervredesteams die in conflictgebieden bemiddelen; van lessen in geweldloze communicatie tot lokale acties tegen onrecht. In haar boek *Vredelievend verzet* schrijft Erica Chenoweth over de kracht van ongewapend verzet om grote maatschappelijke veranderingen tot stand te brengen. Naast het belang van protest, non-coöperatie en andere actievormen benadrukt zij het creëren van nieuwe alternatieven, zoals organisaties voor wederzijdse hulp, voor training en voor communicatie, alternatieve economische systemen, en alternatieve politieke groepen.

De vredesbeweging kan een vredesklimaat helpen creëren door zich te verbinden met andere sociale bewegingen. Van onderop stem en vorm geven aan praktijken die wél rekening houden met geweldloosheid, sociale rechtvaardigheid en duurzaamheid. Dat wordt uiteindelijk het breekijzer om de politiek overstag te doen gaan. Volgens de Ruttes en Von der Leyens van deze wereld is er geen alternatief voor militarisme en technocratie. We zullen laten zien dat dat er wel is, niet met woorden maar met daden. Onhaalbaar? Ik denk dat het realistischer is dan geloven dat honderden miljarden voor drone-armada's, ballistische raketten en militaire AI ons veiliger en gelukkiger maken.

Educatieve taak

Het tweede belangrijke thema uit Ter Veers toespraak is de educatieve taak. Volgens hem zijn er drie redenen waarom iemand moeilijk van mening verandert. Opvattingen kunnen samenhangen met een wereldbeeld; een educatieve aanpak kan dat beeld doen verschuiven. Iemand kan ook hechten aan een mening omdat deze de norm is in zijn of haar sociale groep. Dan is het belangrijk te laten zien dat die norm aan het veranderen is. Ten slotte kunnen opvattingen nauw samenhangen met iemands persoonlijkheid; dan bereik je weinig met educatie.

Ter Veer benadrukt dat het meestal niet argumenten zijn die tot een andere houding leiden. Mensen schuiven op als ze zelf iets nieuws *doen*. Dit lijkt me erg belangrijk. De neiging bestaat om heel veel informatie aan te bieden, een ander wereldbeeld te tonen. Dat werkt slecht.
De educatieve taak bestaat dus, naast het bieden van informatie, uit het wegnemen van weerstanden tegen verandering. Ter Veer geeft een reeks handvatten daarvoor. Ik noem er twee: "Stel u zo goed mogelijk op de hoogte, ken uw eigen tekort aan kennis, realiseer u waar u zelf onzeker van bent en verberg dat niet" en "Probeer niet anderen over te halen tot grote veranderingen in hun ideeën, maar tot kleine. Bovendien in één kwestie tegelijk en niet in alle kwesties ineens".

Doelen

Doordenkend over deze thema's probeer ik iets te verbeelden over strategische doelen en werkwijze:

- *Educatie*. *'Go slow'*: niet te veel in één keer. Mensen verleiden om zelf een stapje te zetten. Voorbeelden van Ter Veer: vraag een organisatie een lezing te laten houden; nodig een persoon of instantie uit op je voorstel te reageren. In de haarvaten van de samenleving. Verbinding leggen met andere groepen die met 'maatschappijverandering' bezig zijn. Veel individuele acties en acties van kleine groepen, die hun eigen contacten gebruiken. Bijvoorbeeld *Kerk en Vrede* en NVB als steunnetwerk.
- *Dialoog*. Ingangen vinden bij opiniemakers (in brede zin) die in principe dicht bij ons (zouden kunnen) staan. Zouden kleinschalige gesprekken beter werken dan grootse debatten? Bouwen aan een netwerk dat helpt de publieke opinie of beter gezegd het publieke debat meer onze kant op te trekken.
- *Actie*. Er is weinig dat we acuut kunnen doen tegen de meest bedreigende ontwikkelingen, zolang het debat zo gemonopoliseerd is door één kant. Maken demonstraties nog indruk? Andere actievormen: burgerlijk verzet. Bijvoorbeeld acties tegen de dienstplicht (vorm van non-coöperatie) en blokkadeacties (al dan niet symbolisch). Zorg dat de actievormen goed doorgesproken worden, zodat in de breedte van de beweging begrepen wordt waaróm ze plaatsvinden. Ook als niet iedereen er persoonlijk achter staat, moet de urgentie wel mee gevoeld worden. ◄

Dank aan Greetje Witte-Rang voor commentaar op een eerdere versie. Kijk voor de rede 'Hoe schept men een vredesklimaat' op zonderwapens.page/hoe-schept-men-een-vredesklimaat.

Netwerkdag veiligheid

Hoe kunnen we veiligheid anders organiseren dan door steeds meer wapens en militaire macht? Die vraag stond centraal tijdens de netwerkdag Inclusieve Veiligheid, op 5 september in Den Haag. Ongeveer honderd deelnemers kwamen bijeen voor lezingen, workshops en ontmoeting. Uitgangspunt: echte veiligheid ontstaat pas wanneer ook de ander zich veilig weet.

Jo-bar Oranje
Haagse vredesactiviste

In Duitsland, Groot-Brittannië en Nederland groeit een beweging die veiligheid opnieuw wil doordenken. Niet alleen militaire macht, maar ook een weerbare democratie, internationale samenwerking, rechtvaardige buitenlandse betrekkingen en civiele conflictoplossing moeten bijdragen aan een veilige samenleving.
In Nederland vormde *Veiligheid Opnieuw Doordenken* de basis voor gesprekken met verschillende maatschappelijke sectoren. Daarbij verschoof de aandacht steeds meer van analyse naar de vraag: wat kunnen we zelf doen?
Tijdens de netwerkdag stonden drie thema's centraal: de weerbaarheid van de democratie, alternatieve structuren voor veiligheid en de morele wortels van vredeswerk.

Weerbare democratie

Mensenrechtenactivist Pieter Rambachs ging in zijn bijdrage in op de weerbare democratie. Een democratie, stelde hij, moet zichzelf kunnen beschermen tegen krachten die haar van binnenuit willen ondermijnen. Dat betekent dat democratie meer is dan het tellen van stemmen: ook de rechtsstaat en de bescherming van fundamentele rechten horen erbij.
Rambachs wees daarbij op wat hij als zwakke plekken in het Nederlandse bestel beschouwt. Zo pleitte hij onder meer voor een constitutioneel hof en voor sterkere wettelijke bescherming van de democratische staatsvorm en menselijke waardigheid. Maar wetten alleen zijn niet genoeg. Ook onafhankelijke journalistiek, vakbonden, kerken, verenigingen, burgerinitiatieven en coöperaties dragen volgens hem bij aan maatschappelijke weerbaarheid. Zij kunnen tegenmacht organiseren en burgers met elkaar verbinden.
Emeritus-hoogleraar internationaal recht Nico Schrijver sprak over andere structuren die veiligheid kunnen beschermen. Het oorlogsrecht vormt daarvoor een belangrijke basis. Tegelijkertijd maken moderne oorlogen duidelijk hoeveel schade gewapende conflicten aanrichten aan mensen én milieu. Dat geeft reden om sterker te investeren in andere pijlers van veiligheid, zoals het recht van volkeren op vrede, bescherming van de aarde en de inzet van maatschappelijke organisaties.

Morele bronnen

Theoloog Geert van Dartel richtte zich op de morele bronnen van veiligheid. Volgens hem ontbreekt het niet zozeer aan gedeelde waarden tussen verschillende levensbeschouwelijke tradities. Het probleem is eerder dat technologische en economische belangen vaak zwaarder wegen dan menselijke waardigheid, solidariteit en sociale gerechtigheid. Religieuze en levensbeschouwelijke tradities kunnen helpen die waarden opnieuw zichtbaar te maken.

Vrede zonder wapens

Na de lezingen gingen deelnemers in workshops verder met thema's als eerlijke economie, civiele conflictoplossing, weerbare democratie en wapenhandel. Zo onderzochten deelnemers bij de workshop civiele conflictoplossing hoe oorlog zich kan ontwikkelen: van de geleidelijke uitholling van democratische structuren tot geweld, onderhandelingen en uiteindelijk het voorkomen van herhaling.
Daarmee werd de centrale gedachte van de dag concreet. Veiligheid begint niet pas wanneer wapens worden ingezet. Zij wordt veel eerder opgebouwd: in sterke democratische instituties, rechtvaardige verhoudingen, maatschappelijke verbanden en het vermogen conflicten op te lossen voordat ze gewelddadig worden.
De dag eindigde toepasselijk gezamenlijk, met de 'vredesmachine' en het zingen van *Dona Nobis Pacem*. ◄

Woorden tegen het geweld

In de rubriek *Talen naar vrede* wordt elke keer een film, gedicht of literaire roman geanalyseerd. De besproken werken sluiten aan bij oorlogs- en vredesthematiek.

Margreet Hogeterp

Wat vermag een boek tegenover bommen en verwoesting? In *De boekhandelaar van Gaza* van Rachid Benzine lijkt het antwoord aanvankelijk: niet veel. Toch blijken verhalen, juist daarwaar vrijwel alles verloren gaat, een laatste toevluchtsoord voor menselijkheid.

Persoonlijke geschiedenis

Een jonge Franse fotograaf reist naar Gaza-Stad om verslag te doen van de oorlog. Terwijl hij door de verwoeste straten loopt, ontmoet hij de oude boekhandelaar Nabil. Tussen de puinhopen zit hij bij zijn boeken. De fotograaf wil hem portretteren, maar Nabil stemt daar pas mee in wanneer de jonge man bereid is eerst naar zijn verhaal te luisteren.

Dat verhaal beslaat vrijwel de hele geschiedenis van het Israëlisch-Palestijnse conflict. Nabil wordt geboren rond de Nakba van 1948. Zijn leven wordt getekend door vlucht, ballingschap, bezetting, politiek activisme, gevangenschap en verlies. Zijn persoonlijke geschiedenis en die van het Palestijnse volk raken steeds meer met elkaar verweven. Maar Benzine schrijft geen geschiedenisboek.

De grote gebeurtenissen worden zichtbaar door wat ze betekenen in het leven van één mens: een geliefde die verdwijnt, een gezin dat uiteenvalt, een plek die niet langer thuis kan zijn.

Boeken tegen geweld

Tegenover die geschiedenis van geweld plaatst Benzine iets opvallend kwetsbaars: boeken. Literatuur loopt als een rode draad door Nabils leven. Hij leest onder anderen Mahmoud Darwish, Primo Levi, Frantz Fanon, Milan Kundera en Fernando Pessoa. Boeken bieden geen oplossing voor oorlog of onrecht. Ze kunnen een verwoest huis niet herbouwen en brengen de doden niet terug. Maar ze bieden Nabil wel een ruimte waarin de werkelijkheid groter blijft dan het geweld dat hem omringt.

Tijd en aandacht

Daarmee raakt *De boekhandelaar van Gaza* aan een wezenlijke vraag voor iedereen die zich met vrede bezighoudt. Hoe voorkom je dat mensen in een conflict uitsluitend vertegenwoordigers worden van twee tegenover elkaar staande kampen? Benzine kiest ervoor één mens te laten vertellen. Geen cijfer uit een dodental, geen symbool van een politieke zaak, maar iemand die liefheeft, rouwt, fouten maakt, boeken leest en probeert betekenis te geven aan wat hem overkomt.
Ook de ontmoeting tussen Nabil en de fotograaf is betekenisvol. Aanvankelijk komt de jonge Fransman om te kijken: hij wil beelden maken. Nabil dwingt hem eerst te luisteren. Pas wanneer er tijd en aandacht zijn voor het verhaal van de ander, kan er werkelijk een ontmoeting ontstaan.

Benzine, een Marokkaans-Franse schrijver, docent en islamoloog, vertelt dit alles in een sobere, soms bijna poëtische stijl. Juist doordat hij het leed niet voortdurend van uitroeptekens voorziet, komt het hard aan. De roman is met zijn 144 pagina's klein, maar bestrijkt een enorme geschiedenis.
De boekhandelaar van Gaza is geen boek dat beweert dat literatuur vrede kan stichten. Daarvoor is Benzines verhaal te doordrongen van verlies. Het laat iets bescheideners zien, en misschien iets fundamentelers: verhalen kunnen verhinderen dat de ander een abstractie wordt.

Rachid Benzine, 'De boekhandelaar van Gaza'. Vertaling: Ursula Teijink. Atlas Contact, Amsterdam, 2026.

Doorbreek de koloniale kernmachtketen

Tijdens een protestactie bij vliegbasis Volkel droeg Nikki Apeldoorn onderstaand verhaal voor. Geïnspireerd door de tentoonstelling 'Between Fires' in Framer Framed verbindt zij Congo, Nevada, Hiroshima en Volkel met elkaar. Haar verhaal gaat over koloniale machtsstructuren en de schade van kernwapens, lang voor en lang na de explosie. De tekst is integraal en ongewijzigd opgenomen.

Nikki Apeldoorn
ecofeministisch theoloog, activist en lekendominicaan

Ik heb dit geschreven na een bezoek aan de tentoonstelling 'Between Fires – Irradiated Imaginations & Anti-Nuclear Solidarities' in Framer Framed. Het gaat over de verwevenheid van koloniale machtsstructuren in de keten van kernmachten en de schade die het aanricht ver weg en dichtbij, lang voor en lang na dat de bom ontploft. Ik wil jullie meenemen langs vier plekken, van verschillende continenten en uithoeken van de wereld, die onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn in de koloniale kernmachtketen.

Congo

Een jongetje in Congo rent op blote voeten, door rood stof dat aan zijn huid blijft kleven. Hij speelt verstoppertje met zijn vriendjes tussen de kleurrijke doeken die wapperen in de wind en luistert naar het knisperende vuur waarop zijn moeder zijn favoriete maaltijd bereid, altijd gedeeld met de mensen van het dorp, in het dagelijkse gebruik van uitwisseling, delen, overvloed maken van te korten, hier is er altijd genoeg.
Dan wordt er iets ontdekt onder zijn voeten. Waar zijn huis stond en hij voorheen nog boeken las en luisterde naar opa's verhalen, graven grote monsters nu diepe kuilen. Waar leven groeide en gevierd werd ligt nu een groot gapend gat die het uit lijkt te schreeuwen naar de wijde hemel die niet anders kan dan toekijken en alleen nog maar kan huilen zonder tranen. Het land om het gapende gat droogt op en het jongetje moet weg van zijn land. Ver weg, voorbij de grenzen van straling van het onzichtbare vergif dat wordt opgegraven. Maar zijn vriendjes mogen blijven. Zij mogen helpen graven, tot hun handen zwart zijn en hun longen zwaar en de ziektes waar zij in eigen taal geen naam voor hebben hun kleine lijfjes hebben opgebrand.

Nevada

Een grootmoeder in Nevada, vertelt haar kleinkinderen over land dat leeft en bergen die luisteren. Verhalen die niet van haar alleen zijn, maar die haar moeder haar vertelde en haar grootmoeder daarvoor. Ze kent haar land. Ze weet waar in de lente het water zich verzamelt, welke struik geneeskracht draagt, waar de dieren hun sporen achterlaten en wanneer de zon de bergen precies zo raakt dat haar kleinkinderen weten dat het tijd is om naar huis te komen.
De kleinkinderen tekenen met hun vingers op de grond, als de lucht opeens blindmakend wordt verlicht. In de verte groeit een witte flits uit tot een tweede zon. Een oorverdovende knal trilt kleine trommelvliesjes kapot. De straling gaat dwars door de huid en weefsel van de moeders buik, in het lijfje van haar ongeboren kind. Dwars door de vruchtbare bodem waar vergiftigde zaadjes vergeten hoe ze moeten groeien.

Hiroshima

Een schoolmeisje in Hiroshima, strijkt haar schooluniform glad. De wereld is in oorlog, zeggen de grote mensen. Ze fluisteren over steden die zijn gebombardeerd en zonen die niet meer terugkomen. Maar voor haar lijkt die oorlog ver weg. Haar moeder wikkelt haastig een aantal rijstballetjes in een doek en stopt ze in haar schooltas. Het is laat, haar buurmeisje staat al te wachten. Samen hollen ze naar school, als in één flits al haar ledematen uit haar lijf worden getrokken en alles om haar heen stopt met bestaan, als met één besluit door mannen met stropdassen en te veel macht, die haar meisjesnaam niet kennen, al haar toekomstdromen worden uitgewist, met een wapen dat nooit had mogen bestaan en voor de explosie al zoveel schade had aangericht.
In Congo. In Nevada. En nu hier.

Volkel

Een jongen fietst langs de hekken van vliegbasis Volkel. Hij ziet F-35's opstijgen. Hij weet niet wat het betekent dat er onder een paar meter beton bommen liggen die duizenden keren krachtiger zijn dan de bom die het schoolmeisje en haar stad verwoestte. Zijn moeder zegt dat het een

Dilyara Kaipova, *Radiation Signs en Scream Mask* (2022–2024), afgelopen voorjaar te zien in de tentoonstelling *Between Fires* in Framer Framed.

militaire basis is. Zijn meester op school heeft het er nooit over. Met zijn oom gaat hij soms kijken hoe de straaljagers strepen snijden in de lucht, als soldaten leren hoe je een wereld zo effectief en efficiënt mogelijk verwoest. Soms vindt hij het geluid vervelend en soms vindt hij het machtig mooi. Hij weet niet van het jongetje in Congo, van de grootmoeder in Nevada, van het land dat leeft en de berg die luistert. Hij weet niet van het schoolmeisje in Hiroshima en hij weet niet van vrede die niet hoeft worden afgedwongen door dreiging met geweld.
Naast het hek groeit een kleine eikenboom. Een vijg. Helikopterzaadjes van een esdoorn landen tussen de stenen en vinden een kier waar wortels zich vastgrijpen. Jaar na jaar groeien ze een stukje verder. Hun bladeren vangen iets op van de koolstof die de straaljagers uitstoten. Hun wortels duwen langzaam tegen het asfalt en tegen de vanzelfsprekendheid waarmee oorlog wordt voorbereid.
Als het aan ons mensen was overgelaten dan waren we allang verloren, maar de bomen helpen ons. Alleen samen kunnen we iets betekenen tegen die grote machten en krachten van oorlog en vernietiging.
Dat vrede, net als deze bomen, als een bos mag blijven groeien, woekerend over de militaire basis heen en over onze logica van geweld, van deze koloniale kernmachtketen. ◄

81 minuten voor vrede

Op 3 augustus arriveert rond 11.00 uur een bus met veertig deelnemers bij de kerk in Volkel. Vanaf het dorpsplein lopen zij in stilte de 2,7 kilometer naar de vliegbasis. Om 12.00 uur, wanneer het maandelijkse luchtalarm klinkt, blokkeren zij de hoofdpoort gedurende 81 minuten. Daarmee herdenken zij dat de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki 81 jaar geleden zijn gegooid.
"Deze actie is om die verschrikkelijke en allesvernietigende bombardementen te herdenken. Maar vooral ook om de complete waanzin van de kernwapenindustrie aan de kaak te stellen", aldus actieleider Frits ter Kuile.
De tocht verloot rustig, met onderweg rust en drinkpauzes. Bij de ingang staan stoelen klaar voor deelnemers die geen 81 minuten op het asfalt kunnen zitten. De demonstranten zoeken de schaduw op. Stilte staat centraal tijdens de actie, waarmee zij aandacht vragen voor vrede en kernontwapening.
Tijdens de blokkade vertelt onder anderen Dirk Hoogenkamp over de kracht en vernietigende werking van de bommen op Hiroshima en Nagasaki. Op het wegdek voor de ingang worden teksten geschreven. Zowel lokale als landelijke media tonen belangstelling.
De actie richt zich ook tegen de normalisering van kernwapens. De aanwezigheid ervan op Volkel was jarenlang een publiek geheim. De demonstranten willen het besef levend houden dat deze wapens allesvernietigend zijn en nooit meer gebruikt mogen worden.
Ter Kuile noemt de opkomst "zeer bemoedigend, misschien leidt het tot een klein beetje reflectie of bezinning. Dat is al winst."

Veiligheid voor iedereen

Kun je veilig zijn als anderen zich door jou bedreigd voelen? Die vraag vormt het vertrekpunt van *Veiligheid Anders*, een compacte brochure van de Werkgroep Inclusieve Veiligheid. Het uitgangspunt is eenvoudig, maar heeft verstrekkende gevolgen: "We zijn pas echt veilig als anderen ook veilig zijn." Vanuit die gedachte verkennen de auteurs hoe we kunnen overstappen van militaire naar civiele veiligheid, met een actieve rol voor burgers.

Margreet Hogeterp

De brochure is gebaseerd op de studie *Veiligheid opnieuw doordenken*, die in 2024 verscheen na tien jaar onderzoek. In 2025 werd deze besproken met deskundigen uit verschillende maatschappelijke sectoren. Een belangrijke conclusie uit die gesprekken was dat een ander veiligheidsbeleid een weerbare samenleving vereist, ondersteund door goede wetgeving en respectvolle internationale relaties. Daarbij zijn mensen nodig die zich daadwerkelijk willen inzetten voor elkaars veiligheid.

Concrete voorbeelden

Veiligheid Anders maakt deze ideeën toegankelijk voor een breed publiek. De korte hoofdstukken, heldere uitleg en concrete voorbeelden laten zien dat veiligheid veel meer omvat dan bescherming tegen een militaire aanval. Ook armoede, uitsluiting, klimaatverandering en ongelijke toegang tot grondstoffen veroorzaken onzekerheid en conflicten. Wie duurzame vrede wil, moet daarom ook deze oorzaken aanpakken.

De auteurs werken hun alternatief uit langs vijf hoofdlijnen: eerlijke economische samenwerking, een wereldwijde cultuur van vrede, veiligheid voor alle landen, betrokkenheid van burgers bij vredeswerk en democratie, en de omvorming van legers tot internationale hulpdiensten. Diplomatie, internationale rechtsorganisaties, conflictbemiddeling en geweldloos verzet krijgen daarin een centrale plaats.

In beweging komen

De kracht van de brochure ligt vooral in de verbinding tussen deze internationale ambities en het dagelijks leven. Vrede krijgt ook gestalte in de manier waarop we omgaan met buren, collega's en andersdenkenden. Jo-bar Oranje schrijft in haar bespreking: "Het nodigt uit tot nadenken en in beweging komen op een positieve manier, je verantwoordelijkheid nemen waar het kan: in je eigen leef- en werkomgeving." De voorbeelden maken zichtbaar dat meedoen op veel plekken mogelijk is, van buurtinitiatieven en burgercoöperaties tot vredesgroepen en onderwijs.

Richting en uitnodiging

Wel blijven er ook vragen. Hoe bescherm je mensen tegen acute militaire agressie zolang een gezamenlijk veiligheidsstelsel ontbreekt? En hoe werk je samen met regeringen die internationale afspraken schenden? De brochure biedt vooral een richting en een uitnodiging tot verdere uitwerking. De overgang naar civiele veiligheid vraagt om meer doordenking dan in een beknopt boekje mogelijk is.

Dat doet weinig af aan de waarde als gesprekstarter. Zoals Oranje het verwoordt: "De vele voorbeelden die genoemd worden openen een raam op de toekomst." *Veiligheid Anders* biedt gesprekskringen, scholen, leesclubs en verenigingen toegankelijke stof om bestaande opvattingen over veiligheid te onderzoeken en eigen mogelijkheden voor handelen te ontdekken. ◄

Brochure bestellen

De brochure *Veiligheid Anders* van de Werkgroep Inclusieve Veiligheid (augustus 2026) is gratis te bestellen via secretariaat@kerkenvrede.nl (excl. verzendkosten).

Geloven in mediation

Mediation is geen wondermiddel, maar leidt in de praktijk wel vaak tot een oplossing. Een oplossing die voor beide conflictpartijen een goede en geweldvrije oplossing betekent. Een goede en vruchtbare dialoog kan ertoe leiden dat je uitkomt bij diepe meningsverschillen.

Roel Gerritsen
mediator
en adviseur

Mediation heeft meerwaarde. Mediation past als alternatieve methode van conflictoplossing heel goed in de Nederlandse traditie. Het poldermodel en het polderen staan als metafoor voor 'het er samen uit willen komen': onderhandelen en het creëren van meerwaarde in ruilverhoudingen.

Wat is mediation?

Mediation is het samen oplossen van een conflict of meningsverschil. De kern is dat de partijen het samen doen. Een mediator helpt de partijen bij het vinden van oplossingen. Hij of zij helpt om de communicatie weer op gang te brengen, begeleidt de gesprekken en bewaakt het proces. Bij mediation gaat het om wensen, belangen en emoties van partijen. Feiten spelen, zo blijkt in de praktijk, een minder belangrijke rol. Oplossingen die beide partijen zelf weten te vinden, blijken in de praktijk goede, aanvaardbare en gedragen oplossingen te zijn.
Het grote verschil met bijvoorbeeld een rechter of arbiter is, dat de mediator geen standpunt inneemt, geen oplossingen bedenkt en geen beslissingen neemt. Dat doen de partijen zelf. Zij zijn actief en zoeken gezamenlijk naar een creatieve oplossing voor het conflict. De mediator kiest geen partij, maar blijft onafhankelijk en neutraal. Het gaat bij mediation niet om winnen of verliezen. Het gaat erom dat je allebei tevreden uit het conflict komt: een win-winoplossing!

Uitgangspunten

Mediation kent twee uitgangspunten:

1. *Vrijwilligheid*: Deelnemers kunnen niet worden gedwongen deel te nemen aan mediation. Zij zien geen uitweg meer, maar hebben wel de uitdrukkelijke wens om er uit te komen. Ook mag ieder van de partijen (alsmede de mediator) op ieder moment besluiten om de mediation te beëindigen.
2. *Vertrouwelijkheid*: Wie door middel van mediation op zoek gaat naar een oplossing, heeft een geheimhoudingsplicht. Alleen dan kun je beiden op een veilige manier op zoek gaan naar een oplossing. Daarom kiezen ze voor vertrouwelijkheid van alles wat besproken wordt. De mediator heeft ook geheimhoudingsplicht. De gevonden oplossingen zijn uiteraard wel openbaar.

De mediator laat elke deelnemer vertellen over het conflict en probeert de kern van het conflict op tafel te krijgen. Het gaat daarbij (uiteindelijk) niet om het verleden en ieders standpunt, maar om de toekomst en wat je écht belangrijk vindt. De mediator helpt om zelf een oplossing voor het conflict te vinden. Als beide partijen het hiermee eens zijn, zijn zij verplicht zich daaraan te houden.

Waarom mediation?

- Je wilt een conflict graag oplossen ondanks de (communicatie) problemen met de ander.
- Een zich neutraal opstellende persoon begeleidt, waardoor iedereen tijdens de gesprekken aan bod komt.
- Mediation denkt in oplossingen; de toekomst is belangrijker dan het verleden. Beiden willen de relatie met de andere partij behouden (of juist goed afsluiten).
- Deelnemers werken samen aan een oplossing, die daarom beter zal passen.
- Deelnemers willen de oplossing in eigen hand houden.

Boek *Geloven in mediation*

Dit artikel is een bewerkte bijdrage uit het boek *Geloven in mediation* van het Platform Church Mediation. Redactie: Cor J. Schaap, Cor Hoogerwerf en Tom Rijken.
Mail voor een digitale versie van het hele boek naar narratio@lvdherik.nl.

Grenzen aan de geest

De Oostenrijks-Joodse filosoof, Jean Améry, schreef in 1966 het essay *Grenzen aan de geest*, waarin hij uit eigen ervaring in verschillende concentratiekampen stilstaat bij de vraag wat gruwelijk geweld met de menselijke geest doet. Doordat zijn analyse op zijn eigen ervaringen is gebaseerd, kom je heel dicht bij de essentie van wat geweld doet met je geest. Jean Améry heeft een belangrijk document nagelaten.

Anne Nijssen

Geboren in Oostenrijk, als zoon van een joodse vader en een katholieke moeder, is Jean Améry (schuilnaam van Hans Mayer), na de Anschlusz van Oostenrijk in 1938 gevlucht naar Frankrijk, daarna naar België. Actief in het verzet is hij in juli 1943 wegens spreiding van antinazistische propaganda gearresteerd en opgesloten in het Fort van Breendonk. Daar is hij gruwelijk gefolterd. In 1944 is hij naar Auschwitz overgebracht en in 1945 naar Bergen-Belsen.
Na twintig jaar zwijgen is Jean Améry mediterend zover gekomen dat hij ons als getuige een indringende analyse kan geven van de gevolgen van gruwelijk geweld voor de geest. Hiermee wil hij een bijdrage leveren aan 'allen die voor elkaar medemens willen zijn'.
Zonder uitweidingen over zijn ervaringen, slaagt hij erin om zich te beperken tot die punten waar het in de kern om gaat.

Verschil in positie

Jean Améry ervoer in de kampen een groot verschil tussen de positie van de intellectuelen en die van mensen met een ambacht. De intellectuelen, vooral degenen met een rijke geestelijke bagage, hadden het in veel opzichten moeilijker. Zo werd bij arbeiders bij de tewerkstelling hun ambacht ingezet, terwijl intellectuelen zwaar en ongekwalificeerd werk te doen hadden, bijvoorbeeld aarde opgraven, kabels leggen.
Ook fysieke moed en lichamelijke handigheid van arbeiders ontbrak grotendeels bij intellectuelen. Hun mogelijk morele moed was in de kampen niets waard. Zij telden niet mee.
Communicatie met het merendeel van de gevangenen was sowieso een probleem, daar intellectuelen zich moeilijk konden bedienen van de omgangstaal (*Lager-Slang*). Intellectuelen vonden geen vrienden en raakten geïsoleerd. Dat wil zeggen, de humanistisch gerichte intellectueel.
Mensen met een religieus geloof of politieke overtuiging namen een speciale positie in. Améry, die zelf agnosticus was en is gebleven, had grote bewondering voor deze mensen. Hij zag dat religieus of politiek geloof mensen, ongeacht beroepsachtergrond, hulp bood. Levend vanuit een vast punt kwamen zij er beter doorheen of stierven waardiger. Gelovige mensen overstegen zichzelf en konden vanuit hun gerichtheid op een perspectief wat afstand naar de realiteit nemen, waardoor zij zich wat minder lieten overweldigen. Améry stond alleen – met zijn geest.

Iets irreëels

Om iets te begrijpen van wat er met de geest gebeurde in Auschwitz, is het belangrijk wat Améry zegt over beleving van werkelijkheid. Volgens hem staan we in het gewone leven zelden oog in oog met de werkelijkheid. Zelfs bij onmiddelijke beleving dringt de werkelijkheid niet helemaal tot ons door. De beleving in het kamp was totaal anders. 'Nergens anders dan in het kamp had de werkelijkheid zoveel werkende kracht, nergens anders was zij zozeer werkelijkheid.' (p. 47) De werkelijkheid in het kamp was niet te overstijgen.
In het kamp werd het geestelijke iets irreëels, een niet toegestane luxe. De geest verloor zijn basiskwaliteit: de mogelijkheid tot overstijgen. Het denken ging door, maar daar het telkens op zijn grenzen stootte, hief het zichzelf op.

Geest lijdt schipbreuk

De geest kon niet helpen bij dat wat geëist werd. Rationeel-analytisch denken leidde zelfs tot een tragische dialectiek van zelfvernietiging. Bijvoorbeeld in de reactie op de vernietigingsgslogica van de SS. Intellectuelen reageerden hierop anders dan geestelijk minder ontwikkelde mensen. Voor hen betekende die logica slechts een gradueel verschil met de logica in hun werkend bestaan.
De intellectuelen verzetten zich ertegen vanuit de gedachte: wat niet mag zijn, kan ook niet zijn. In de werkelijkheid van het kamp, die niet te overstijgen was, kon deze gedachte niet volgehouden worden. De geest leed schipbreuk. Innerlijk verzet werd opgegeven. Wat niet mag zijn, kan heel goed zijn, werd geaccepteerd. Zo werd de methodische twijfel van intellectuelen een factor van zelfdestructie.

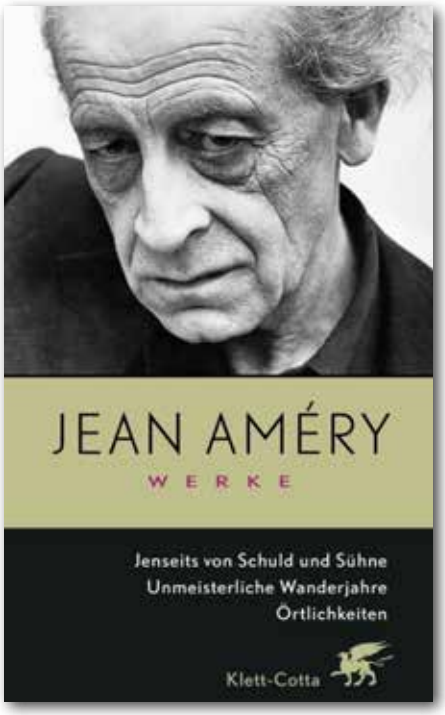
Amery concludeert: 'Voor zover de geest zich niet aan religieus of politiek geloof optrok, hielp de geest ons niet of zo goed als niet. Hij liet ons alleen. Hij ontweek ons steeds daar waar het om dingen ging, die men ooit de 'laatste vragen' genoemd heeft'. (p. 41)

Sterven versus dood

Ook in de verhouding tot de dood stootte de geest op zijn grenzen. Het was niet mogelijk een verhouding ertoe te ontwikkelen. De dood was overal aanwezig en heel dichtbij, maar de esthetische voorstelling, die intellectuelen er van hadden, viel totaal uit elkaar. Voor een filosofische, literaire of muzikale benadering van de dood was geen plek in het kamp: 'er was geen brug tussen de dood in Auschwitz naar 'Dood in Venetie' van Thomas Mann'. (p. 43) Er was geen Tristanmuziek, alleen het gebrul van de SS. Het drong tot intellectuelen door dat hun esthetische voorstelling een deel van hun esthetische leefwijze was, die nu een 'elegant Niets' bleek te zijn.
Evenals de niet-geestelijk gevormde mensen gingen alle intellectuelen zich richten op het sterven. Het ging niet om of en dat men sterven moest, maar hoe dit zou kunnen gaan. Allerlei scenario's werden besproken. 'Het sterven was alom aanwezig, de dood onttrok zich.' (p. 45)
Waar het in het gewone leven mogelijk is om over de dood te denken zonder gelijktijdig het sterven erbij te betrekken, leefde er hier alleen kwellende vrees voor het sterven. De dood was geen prikkel meer die pijn deed of tot denken aanzette. De eigenlijke doodsangst verdween dan ook. En zo triomfeerde de werkelijkheid van het kamp over alles, ook over de dood en alles wat de laatste levensvragen betreft.

Wat overbleef

Op de vraag wat Améry geleerd en bewaard heeft uit de kampperiode, is zijn antwoord stellig. Wijzer, dieper en mensvriendelijker is hij niet geworden. Volkomen uitgeput, leeg en gedesoriënteerd kwamen de gevangenen uit het kamp. Het duurde lang voordat Améry weer de alledaagse taal aanleerde. Het vertrouwen in woorden en de geldigheid ervan, was blijvend aangetast. Betreuren kon hij dat niet eens.
Toch beschouwt hij achteraf deze periode niet geheel en al als waardeloos. In het kamp is het

besef gegroeid dat de geest maar een *ludus*, een spel, is en dat we dus voor de kamptijd niet meer dan 'spelende mensen' waren. Elk gevoel van meerwaarde, meer te zijn dan anderen, viel van hem af.
Améry zegt verstandiger (*klüger*) uit de kampen gekomen te zijn – met zin voor helderheid (*Klarsinn*). Met instemming citeert hij Arthur Schnitzler: 'Diepzinnigheid heeft nooit de wereld verhelderd, zin voor helderheid schouwt dieper in de wereld'. (p. 49) Wat dit schouwen Améry geboden heeft, laat hij open. Duidelijk is wel dat alles wat zijn vroegere leven zin gaf, nu als fictief beschouwd wordt. Het filosofische gedachtegoed is onttoverd. De vreugde aan dat geestelijke werk beschouwt hij achteraf als naïef.

Dankzij zijn rationeel-analytisch vermogen geeft Améry ons inzage in zijn geest, waarin alles wat van waarde was, gebroken is. Wat heet overleven? Dat hij ons toch zijn bevindingen heeft kunnen en willen doorgeven is heel waardevol, opdat we weten. Zijn ervaringen vonden plaats in een specifieke situatie, maar is er een vorm van geweld die de geest niet aantast? ◄

Jean Améry, 'Jenseits von Schuld und Sühne. Bewältigungsversuche eines Überwältigten'. Klett-Cotta, Stuttgart, 1977. Nederlandse vertaling: 'Schuld en boete voorbij. Verwerking van een onverwerkt verleden'. Vertaling: Leonard Nolens, Atlas, Amsterdam, 2000.

Van vijanddenken naar vredeslogica

In oecumenische kringen in Duitsland verscheen dit voorjaar een vredesdocument met als titel: *Wie vrede wil, moet met de vijand praten*. Een uitvoerig, goed gedocumenteerd stuk, zowel over het bijbels getuigenis als over de internationale verhoudingen en militaristische tendensen. De Theologische Werkgroep van *Kerk en Vrede*, die de tekst als inspiratie gebruikte voor een eigen document over de militarisering, nam het initiatief de tekst te vertalen (zie de website van *Kerk en Vrede*).

Greetje Witte-Rang
lid van de Theologische Werkgroep van *Kerk en Vrede*

Het debat over de toenemende militarisering van de maatschappij is in Duitsland levendiger dan in Nederland. Bij ons lijkt (!) er een consensus te bestaan over de noodzaak van meer bewapening en meer ruimte voor het leger. De vredesbeweging slaagt er niet in de discussie in de media echt te beïnvloeden. En demonstraties tegen plannen met betrekking tot de dienstplicht die in verschillende Duitse steden duizenden jongeren op de been brachten, kennen wij niet.
Ook de reflectie in de kerken over bewapening en oorlog vindt in Duitsland intensiever plaats. Met een positieve uitkomst, zoals het project *Sicherheit Neu Denken* van de kerk van Baden dat ook in Nederland is opgepakt in de Werkgroep Inclusieve Veiligheid.
Maar elders had die reflectie een teleurstellend resultaat: in 2025 verschenen er verklaringen van de Evangelische Kirche (EKD) en van de Duitse bisschoppen die teruggaan achter uitspraken die die kerken eerder deden. Jan Schaake schreef in *Vredesspiraal* (nr. 1, 2026) een kritisch artikel over de verklaring van de EKD. Niet alleen wordt het oecumenisch denken zoals dat in de Wereldraad van Kerken is ontwikkeld, veronachtzaamd, ook is de EKD in haar reflectie over de vrede duidelijk in de val van de identificatie met de staat getrapt; zelfs het bezit van kernwapens wordt niet meer afgewezen. Een nieuwe 'Zondeval van het Christendom'!

Praten met de vijand

Het is daarom verheugend dat dit voorjaar het Friedensschrift *Wer frieden will muss mit dem feind reden* is verschenen: een document dat het oecumenisch denken zeer serieus neemt en dat er alles aan gelegen is om nieuwe wegen te wijzen in het veiligheidsbeleid. De ideeën werden ontwikkeld in een bijeenkomst van vredesorganisaties en vervolgens uitgewerkt door vier auteurs, onder wie Ralf Becker die we in Nederland kennen als informant over *Sicherheit Neu Denken*. Het resulteerde in een inspirerende en interessante tekst die voorzien is van een groot aantal voetnoten en links die ook het bestuderen waard zijn. Tientallen christelijke vredesorganisaties en vele individuen verbonden hun naam aan het document.

Vredeslogica

De auteurs richten zich in de eerste plaats tot kerken en organisaties in Duitsland. Ze willen zich in het vredespolitieke en vredesethische discours mengen met nieuwe impulsen, waarbij zij zich vooral oriënteren op de vredesboodschap van Jezus. Ze doen dat in de overtuiging dat in zijn uitwerking die boodschap ook voor mensen buiten de kerken, in de politiek en de samenleving, een belangrijke leidraad kan zijn.
Daarvoor maken ze gebruik van het in de wetenschappelijke wereld ontwikkelde concept van de vredeslogica. Dit concept uit het vredes- en conflictonderzoek richt zich op de praktijk van het handelen. Het onderscheidt vijf principes die dat handelen moeten bepalen: geweldspreventie, conflicttransformatie, bereidheid tot dialoog, op normen gerichte belangenontwikkeling en vriendelijkheid ten aanzien van fouten. Het is de overtuiging van de auteurs dat de profetische theologie en Jezus' prediking in de Bergrede en de benadering van de vredeslogica goed bij elkaar passen.

Zelfkritiek

Zowel de analyses van de bewapening en internationale verhoudingen als ook de aanbevelingen van het document worden in sterke mate bepaald door een belangrijk element van de vredeslogica: de noodzaak van een zelfkritische houding. In de Bergrede komen we dat tegen in Jezus' onderricht om eerst de 'balk' uit het eigen oog te verwijderen, alvorens zich te richten op de splinter in het oog

van de ander. Dat leidt tot een zekere eenzijdigheid in de analyse waar de auteurs welbewust voor kiezen, omdat zij dat als hun opdracht zien. Onze waarneming is afhankelijk van onze culturele en sociale omstandigheden. Mensen uit het mondiale Zuiden kijken heel anders naar de wereld van mensen in West-Europa zoals we onder meer zien bij de reacties op de oorlog in Oekraïne. Een wisseling van perspectief is voorwaarde om bijvoorbeeld diplomatieke inspanningen een kans te geven. Alleen zo kunnen we begrijpen waarom de ander ons als vijand ziet.

Gulden Regel

Die perspectiefwisseling zien we terug bij de Gulden Regel die oproept om anderen te behandelen zoals je zelf behandeld wilt worden. Zoals in Mattheus 7:12 staat: *Alles nu wat gij wilt, dat u de mensen doen, doet gij hun ook aldus: want dit is de wet en de profeten.*
Wie zo handelt, erkent de menselijke waardigheid van de ander. Hier raakt de Gulden Regel aan de liefde voor de vijand. Als het gaat om de internationale verhoudingen, betekent dat onder meer dat als we van anderen verwachten dat ze zich aan het internationale recht houden, wij dat zelf ook moeten doen.

De Gulden Regel kan helpen om binnen een normatief kader (zoals VN en OVSE) een dialoog over wederzijdse belangen en de legitimiteit daarvan te bevorderen. Het document laat zien hoe deze benadering uitgewerkt kan worden in het veiligheidsbeleid. Dat laatste wordt ook gedaan met het concept van de vijandsliefde.
Vijandsbeelden leiden ertoe dat niet gewerkt wordt aan het opbouwen van vreedzame relaties, maar louter aan afweermaatregelen, zoals bewapening. Daardoor verslechteren de relaties nog verder en worden risico's versterkt, waardoor die kunnen escaleren tot oorlog.

Bijbel en vredeslogica

De auteurs nemen zowel de vredesboodschap van de Bijbel als het vredespolitieke onderzoek zeer serieus en zeggen daarover behartenswaardige dingen.
Eén kritische kanttekening: zij zijn er niet overal in geslaagd om de indruk te vermijden dat de vredeslogica *de facto* de uitwerking van de Bergrede is. Zo stellen zij dat de Bergrede 'aanbevelingen' (*Empfehlungen*) doet voor ons handelen, uit angst dat de bijbelse boodschap wordt omgezet in geen verboden, zoals kerken ten onrechte vaak hebben gedaan en waarvoor velen in onze tijd allergisch zijn. 'Aanbevelingen' past bij de vredeslogica, maar minder bij het taalgebied en de gevoelswaarde van de Bijbel. Het woord 'onderricht' is passender.
Zoals de ethicus Hannes de Graaf, lang voorzitter van *Kerk en Vrede*, over de Bergrede zei dat die ons leert om bedacht te zijn op een vervulling van het gebod God en de naaste te dienen die de sociale en politieke zede voor onmogelijk houdt. Van dat onderricht kun je geen methode maken. De Bergrede reikt het ethos en de richting aan; wij moeten creatief en vindingrijk de opdracht tot 'het experiment van de liefde' oppakken, zoals De Graaf dat noemt.

Dat laatste zullen de opstellers zeker onderschrijven. Niet voor niets citeren zij de Duitse oud-bondspresident Johannes Rau, die op de vraag "Kun je met de Bergrede de wereld regeren?" na enig nadenken antwoordde: "Ik vraag me eerder af of je zonder de Bergrede kunt regeren." ◄

Zie voor de oorspronkelijke Duitse versie van het document: church-and-peace.org/wp-content/uploads/2026/06/Oekumenische-Friedenschrift-2026.pdf.

Verklaring van Kerk en Vrede

Tegen militarisme – voor een andere weerbaarheid

In september 2026 publiceerde *Kerk en Vrede* de verklaring 'Tegen militarisme – voor een andere weerbaarheid'. Tegelijk stuurde het bestuur een brandbrief naar de Raad van Kerken en naar alle lidkerken van de Raad. In de brief en verklaring wordt opgeroepen tot herbezinning op de vergaande defensieplannen en tot gesprekken over dit onderwerp.

Theologische werkgroep van *Kerk en Vrede*

Hierna de belangrijkste alinea's uit de brandbrief:

'Dit is een brandbrief, wij slaan alarm. Wij zien een wereld die in brand staat door de vele oorlogen die gaande zijn. Er lijkt maar geen einde te komen aan het verschrikkelijke geweld in Soedan, Oekraïne, Palestina en rond Iran. En ondertussen zien wij in Europa geen inzet op diplomatieke inspanningen, maar toenemende bewapening en een politiek van economische en militaire confrontatie. Wapenbeheersingsverdragen zijn opgezegd of niet verlengd, het internationaal recht wordt met voeten getreden en onrechtvaardige verhoudingen worden in stand gehouden. Meer bewapening wordt als de oplossing gezien voor oorlogen en oorlogsdreiging. De NAVO-landen trekken honderden miljarden extra uit voor defensie. Dat heeft enorme gevolgen voor heel onze samenleving. Die zijn samen te vatten in één woord: militarisering.'

Doodlopende weg

'Kerk en Vrede is diep bezorgd over de huidige golf van militaire plannen en investeringen. Die leiden onze wereld en ons land op een doodlopende weg. Die zullen alleen maar het geweld versterken en andere landen verleiden om ook meer oorlogstuig te produceren. Die plannen verslinden vele miljarden die aan onze gemeenschap onttrokken worden, die niet besteed kunnen worden aan sociale zekerheid, onderwijs enz. De plannen zorgen ook voor extra vervuiling en klimaatvernietiging. En de kosten van die plannen worden eenzijdig neergelegd bij de armen. Daarnaast verzetten we ons tegen de ongekende propaganda vanuit de overheid, die ons voorspiegelt dat we ons op oorlog moeten voorbereiden en dat meer wapens en meer troepen ons veiliger maken. Heel onze samenleving wordt wettelijk gedwongen en verleid om hieraan mee te werken – mensen, bedrijven en instituties. Deze propaganda belemmert het open gesprek en kritische vragen, en blokkeert het beraad over de vraag of deze militarisering ook werkelijk een oplossing biedt.'

'Wij – bestuur en leden van Kerk en Vrede – willen leven en handelen vanuit de christelijke traditie. De basis voor het vredeswerk van de kerken ligt voor Kerk en Vrede in de oude belijdenis 'Christus is onze vrede'. Hij heeft de vijandschap weggebroken met inzet van zijn lichaam (Efeze 2:14 e.v.) Als Christus er alles aan gedaan heeft om de vijanden tot één nieuwe mens(heid) te herscheppen, zijn de kerken en de christenen geroepen tot verzoening en het afbreken van muren. De Berlijnse muur viel om, de apartheidsmuur viel om. Het kan, ook vandaag. Waar wordt er nu aan gewerkt om de muren van vijandschap tussen West en Oost, tussen Israëli's en Palestijnen, te slechten? Daar ligt de taak van wie zich door Christus geroepen en geïnspireerd weet.'

Kritische zelfreflectie

'Daarom geloven wij dat er beslist een andere weg dan deze militarisering mogelijk is. Dat een open houding naar anderen nieuwe mogelijkheden opent om tot

werkelijke vrede te komen – ook met hen die wij als bedreigend zien. Zo'n houding vraagt allereerst om kritische zelfreflectie, vanuit de vraag hoe het eigen handelen overkomt bij anderen. Het vraagt om inclusief denken, waarin niet alleen eigen veiligheid maar ook de veiligheid van de ander bedacht wordt. En het vraagt om reflectie op de effecten van het gewelds-denken dat onze samenleving overspoelt, de angst en de verharding. In toenemende mate groeien onze kinderen op in een wereld waarin vijandschap normaal wordt. Wij pleiten voor een 'andere weerbaarheid' dan de militaire. Een weerbaarheid die vóór alles de maatschappelijke samenhang en de internationale rechtvaardigheid bevordert. Die veiligheid niet ziet als iets exclusief voor onze groep, maar voor heel de wereld.'

'Wij doen een 'dringende oproep tot herbezinning', tot een fundamenteel en breed gesprek in onze samenleving. Wat voor land willen wij zijn? Wat voor toekomst willen wij voor de generaties na ons? Willen wij toe naar een wereld die nog meer dan nu doortrokken is van geweld en vertrouwen op geweld? Of willen we werkelijk stappen zetten naar een wereld in vrede? Wij verlangen ernaar dat Nederland nu een nieuw begin maakt en gaat werken aan een samenleving die hoop biedt op een leefbare aarde voor iedereen.'

Actieve betrokkenheid

We hopen dat het niet bij publicatie van de brief en de verklaring blijft, maar dat zij aanleiding zijn voor gesprekken en actieve betrokkenheid. We noemen een aantal mogelijke thema's.

Eerste reactie

- Wat raakt je het meest in de verklaring (herkenning, weerstand, verrassing)?
- Wat spreekt je aan, en waar heb je twijfel of voel je je ongemakkelijk of buitengesloten?

De analyse van de dreiging en van het debat

- De verklaring weerspreekt op een heleboel punten de standaard argumenten van politici. Wat overtuigt je, en waar heb je vragen bij?
- Critici van het beleid worden er vaak van beschuldigd pro-Russisch te zijn. Herken je dat zelf? Wat doet dat met het debat? En hoe ga je er mee om?

De bijbelse fundering

- De verklaring spreekt over het afbreken van muren, en over *shalom*: vrede die meer is dan het ontbreken van oorlog. Zie je dit als een praktische leidraad voor de politiek? Kan het aanschaffen van wapens en het opvoeren van defensie-inspanningen hiermee in overeenstemming zijn?
- Volgens de verklaring kan onrecht niet met geweld hersteld worden, en is het een mythe dat geweld verlossing kan brengen. Zie je dit zelf ook zo? Of wil je het nuanceren?
- De uitspraak van Jezus wordt aangehaald: "Heb je vijanden lief." Wat betekent dat voor jou concreet als je denkt aan de oorlog in Oekraïne?

Weerbaarheid

- In de tekst worden verschillende vormen van een 'andere weerbaarheid' benoemd: geweldloze conflictoplossing, maatschappelijke weerbaarheid (weerbare democratie), digitale en informatie-weerbaarheid, vredespraktijk (concreet werken aan de vier aspecten van rechtvaardige vrede). Wat betekenen deze in je eigen leven of gemeenschap?
- Komt weerbaarheid voort uit het accepteren van kwetsbaarheid en niet uit militaire kracht?

Actie

- De verklaring doet veel verschillende aanbevelingen. Welke spreken je aan en met welke kun je zelf iets doen?
- Waar loop je vast als je deze boodschap wilt uitdragen in gesprek met mensen die de noodzaak van meer defensie wél vanzelfsprekend vinden?

Geweldloze communicatie

Een gesprek over oorlog en vrede kan heftig verlopen. In de verklaring stellen we vast dat er rond de oorlog in Oekraïne sterke polarisatie optreedt in de samenleving. Een gespreksgroep kan richtlijnen hanteren om het gesprek met wederzijds respect te voeren en een vruchtbare dialoog te laten ontstaan.
In *Vredesspiraal* (nr. 4, 2025) schreef Monie Doodeman over Geweldloze Communicatie, ook wel Verbindende Communicatie genoemd. Het bevat vier elementen: 1. *Waarneming*: wat je waarneemt (niet hoe je daarover oordeelt), 2. *Gevoel:* hoe je je voelt (niet hoe je erover denkt), 3. *Behoefte:* wat belangrijk voor jou is (waarbij behoeften universeel zijn en door iedereen herkend zullen worden) en 4. *Verzoek:* concrete actie voorstellen om een behoefte te vervullen (geen eis).

Reacties & verder lezen

Reacties zijn van harte welkom!
Mail ze naar tonrullmann@kerkenvrede.nl.

Kijk voor de volledige brandbrief, de tekst van de verklaring, verwijzingen naar achtergrondmateriaal en tips voor gespreksvoering op kerkenvrede.nl/vredesspiraal/verklaring2026.html.

Vredesjournalistiek gevraagd!

In een tijd waarin de aandacht voor defensie en bewapening sterk toeneemt, is er meer behoefte aan vredesjournalistiek. Dat betoogt journalist Nico Kussendrager in een artikel in *De Kanttekening*. Volgens Kussendrager wordt het streven naar vrede en veiligheid in Europa steeds vaker vertaald in de noodzaak om de militaire slagkracht te vergroten. De forse verhogingen van defensiebudgetten staan nauwelijks nog ter discussie. Veel minder aandacht is er voor andere manieren om conflicten te voorkomen of op te lossen, zoals diplomatie, bemiddeling, vredesonderhandelingen en vredesopbouw. Ook de journalistiek speelt daarin een rol. Berichtgeving over oorlog richt zich vaak op militaire ontwikkelingen,

wapens, dreigingen en gevechten. Daardoor dreigen vragen over het voorkomen en beëindigen van conflicten en over wat er na een oorlog nodig is, onderbelicht te blijven. Kussendrager pleit daarom voor een verbreding ervan. Consequente aandacht voor conflictpreventie, diplomatie, vredesonderhandelingen en wederopbouw kan volgens hem een noodzakelijk tegenwicht bieden. Juist nu militarisering steeds zichtbaarder wordt is die bredere blik een journalistieke plicht.

Regulering autonome wapens

Na jaren onderhandelen hebben 128 landen binnen de VN overeenstemming bereikt over belangrijke uitgangspunten voor de regulering van autonome wapensystemen. Deze wapens kunnen met behulp van kunstmatige intelligentie zelfstandig doelen selecteren en aanvallen. Onder leiding van de Nederlandse ontwapeningsambassadeur Robert in den Bosch werden landen het onder meer eens over een definitie en over de noodzaak van menselijk oordeel en controle. Autonome wapens die strijdig zijn met het oorlogsrecht zouden streng gereguleerd of verboden moeten worden.
In november praten de VN-landen verder over mogelijke juridische instrumenten, waaronder een internationaal verdrag.

Dienstplicht komt terug

Defensie werkt aan een stapsgewijze terugkeer van de militaire opkomstplicht. Staatssecretaris Derk Boswijk stuurde de Tweede Kamer op 11 september een plan voor een 'selectieve opkomstplicht'. Sinds 1997 is de dienstplicht formeel blijven bestaan, maar hoeven dienstplichtigen niet meer daadwerkelijk op te komen.
In het nieuwe Dienmodel wil Defensie de verplichtingen voor jongeren tussen 18 en 27 jaar geleidelijk kunnen opvoeren. Eerst gaat het om een enquête en een gesprek.
In volgende fasen kunnen deze verplicht worden, evenals een militaire keuring. Als uiterste stap kunnen geselecteerde jongeren verplicht worden opgeroepen voor militaire training.
Die laatste stap komt volgens Boswijk pas in beeld als de internationale veiligheidssituatie sterk verslechtert en de krijgsmacht snel moet groeien. Defensie wil de benodigde wetgeving de komende twee jaar uitwerken. Daarin moet ook worden vastgelegd wat de gevolgen zijn van weigering en hoe wordt omgegaan met gewetensbezwaren.

Folder tegen kernwapens

Stop Wapenhandel maakte samen met NVMP – Artsen voor Vrede, het Humanistisch Vredesberaad en Pax een folder waarin helder wordt uitgelegd waarom kernwapens moeten worden afgeschaft. Kernwapens zijn enorm vernietigende wapens, veel gevaarlijker dan gewone wapens. Daarom vindt de vredesbeweging dat we er vanaf moeten. Helaas is de Nederlandse regering juist voorstander van kernwapens. Ze ondersteunt de NAVO-strategie van nucleaire afschrikking. Er liggen al twintig Amerikaanse kernbommen op vliegbasis Volkel. En nu, met oorlog in Oekraïne en Trump in het Witte Huis, wil de regering een Europese kernbom, in samenwerking met Frankrijk, het enige EU-lid met kernwapens. Als een kernoorlog uitbreekt, zijn de gevolgen niet te overzien. Door de atoombommen op Hiroshima en Nagarsaki in 1945 werden tienduizenden mensen direct gedood, tienduizenden stierven in de dagen, maanden en jaren daarna aan stralingsziekten en kanker. Er zijn momenteel negen landen met samen meer dan 12.000 kernwapens: Rusland, de Verenigde Staten, China, Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, India, Pakistan, Israël en Noord-Korea. Samen houden ze de hele wereld in gijzeling.
Landen organiseren hun militaire plannen rond deze massavernietigingswapens, alsof het de normaalste zaak van de wereld is. Maar dat zijn kernwapens nu precies niet.
Bestellen (per 10 ex. of een veelvoud daarvan): info@stopwapenhandel.org. Downloaden: stopwapenhandel.org/kernwapenfolder.

6 december
Wake Zeist
Elke eerste zondag van de maand wordt bij het Justitieel Complex Zeist stilgestaan bij mensen in vreemdelingendetentie: mensen die niet vanwege een strafbaar feit, maar vanwege hun verblijfsstatus vastzitten. De wake wordt georganiseerd door kerken en betrokken burgers uit de regio en biedt ruimte voor stilte, aanwezigheid en solidariteit. **Plaats:** Richelleweg 13, Soesterberg. **Tijd:** 16.30-17.00 uur. **Info:** wakezeist.nl.

8 december
Morele onrust

Oorlog, klimaatverandering, machtsvertoon en vluchtelingenstromen doen een moreel appel op ons. Maar waarvoor zijn we zelf verantwoordelijk en hoe kunnen we zinvol handelen? Tijdens de lancering van het Moral Compass Centre onderzoekt de Protestantse Theologische Universiteit deze 'morele onrust' vanuit theologisch perspectief. **Plaats:** Janskerk, Utrecht. **Tijd:** 13.00-17.00 uur. **Info:** pthu.nl.

8 december
XR Community Night
Extinction Rebellion Amsterdam organiseert een avond voor nieuwe en ervaren klimaatactivisten. Tijdens een gezamenlijke maaltijd is er ruimte om elkaar te ontmoeten, ideeën uit te wisselen en samen activiteiten te organiseren. De Community Nights vinden iedere tweede dinsdag van de maand plaats en worden aangevuld met bijvoorbeeld film, debat of *spoken word*. **Plaats:** NieuwLand Community Centrum, Amsterdam. **Tijd:** 17.00-22.00 uur. **Info:** extinctionrebellion.nl.

10 december
Write for Rights

Op de Internationale Dag van de Mensenrechten organiseert Amnesty International de jaarlijkse wereldwijde schrijfactie Write for Rights. In het Amnesty-huis in Amsterdam kunnen bezoekers brieven schrijven voor mensen die worden vervolgd, bedreigd of gevangengezet omdat zij opkomen voor hun rechten. Naast het schrijven zijn er sprekers, workshops en andere activiteiten. **Plaats:** Amnesty-huis, Amsterdam. **Tijd:** 13.00-22.00 uur. **Info:** amnesty.nl.

10 december
Humanitaire rechtvaardigheid
Wereldwijd worden honderden miljoenen mensen getroffen door humanitaire crises, terwijl hulpverlening en het internationaal humanitair recht onder druk staan. Hoogleraar humanitaire hulp en wederopbouw Thea Hilhorst bespreekt in deze Studium Generale-lezing nieuwe perspectieven op humanitaire hulp, gebaseerd op solidariteit, rechtvaardigheid, mensenrechten en de kennis van lokale gemeenschappen. **Plaats:** Aula Universiteit Maastricht. **Tijd:** 20.00 uur. **Info:** maastrichtuniversity.nl.

28 januari
Levenskunst als weg naar vrede
Wat betekent het om in vrede te leven met jezelf én met anderen? Dirk van de Glind onderzoekt tijdens deze bijeenkomst hoe religieuze en levensbeschouwelijke tradities kunnen bijdragen aan persoonlijke groei, innerlijke vrede en verbondenheid. Daarbij legt hij een verbinding tussen persoonlijke levenskunst en vrede in de wereld. **Info:** bespreekhetsamen-ede.nl.

1 februari
Luchtalarm = Klimaatalarm
Als om twaalf uur het maandelijkse luchtalarm klinkt, vraagt Extinction Rebellion Amersfoort aandacht voor de klimaat- en biodiversiteitscrisis. Deelnemers houden een korte '*die-in*', gevolgd door toespraken en protestliederen. De laagdrempelige actie isiedere eerste maandag van de maand. **Plaats:** Station Amersfoort Centraal. **Tijd:** 11.45-12.30 uur. **Info:** extinctionrebellion.nl.

3 februari
De crisis van het narratieve
Wat is een kerk zonder het grote verhaal van Exodus en Pasen? Tijdens deze leerhuisavond staat het essay *De crisis van het narratieve* van de Koreaans-Duitse filosoof Byung-Chul Han centraal. Dr. Rainer Wahl onderzoekt met de deelnemers wat het verdwijnen van gedeelde verhalen betekent voor kerk en samenleving. **Info:** bespreekhetsamen-ede.nl.

17 februari
Andere stemmen in Bijbelse teksten
Tijdens een openbare meeloopdag van de master Theologie van de Protestantse Theologische Universiteit staat het werken met minder bekende methoden van tekstinterpretatie centraal. Historische, mystieke en traditionele Joodse lezingen worden naast christelijke interpretaties gelegd. Ook is er aandacht voor de vraag welke stemmen door een bepaalde leeswijze zichtbaar worden, bijvoorbeeld in feministische interpretaties. **Plaats:** PThU, Utrecht. **Tijd:** 9.30-17.00 uur. **Info:** pthu.nl.

In vrede leven

De bossen en de steden staan in brand,
de vlinders en de vogels zijn gevlogen,
de vluchteling heeft tranen in zijn ogen.
Waar is de liefde in dit dorre land?
Waar wonen goed fatsoen en mededogen?

De mensen voeren oorlog tegen God
en tegen al zijn levende geboden.
Ze strijden voor hun zelfgemaakte goden
op zoek naar nog meer welvaart en genot,
en malen niet om nog wat extra doden.

Wanneer komt er een einde aan de strijd,
de dag dat God het boze tij zal keren,
zijn oceaan van liefde zal regeren?
Gebeurt het nog in onze levenstijd
dat wij de oorlog niet meer zullen leren?

O Heer, breng toch uw kalme branding snel,
schrijf in het zand uw woord: in vrede leven!
Dan zal geen kust, geen levensboom nog sneven.
Dan wordt het leven louter kinderspel
zoals het ons van oudsher is gegeven.

Arnold van der Leer, *lid van Kerk en Vrede*

Bij Ezechiël 6:13 en Jesaja 2:4